

TARTIŞMALI BİR YAPI OLARAK BOLAYIR MERKEZ TABYASI BOLAYIR CENTRAL BASTION AS A CONTROVERSIAL FORTIFICATION

Dr. Öğr. Üyesi Osman ÜLKÜ

Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
oulku@adu.edu.tr
Orcid ID: <http://orcid.org/0000-0002-2527-3756>

Atıf (APA 6)/To cite this article: Ülkü, O. (2020). Tartışmalı Bir Yapı Olarak Bolayır Merkez Tabyası. Sanat Dergisi, (35), 175-188.
Araştırma makalesi/Research article

Öz

Bugün kesin olmayan ve yanlış bir değerlendirmeye resmi makamların (Kaymakamlık, Askeriye ve Belediye) Çimpe Kalesi diye adlandırıp Gelibolu'nun fethi yıl dönümlerinde törenler düzenlediği Bolayır Merkez Tabyası, 1853-1855 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde Anadolu'nun farklı yerlerinde İngiliz-Fransız işbirliği ve desteği ile yapılan Tabyalı Tahkimat örneklerinden birisidir. Gelibolu Yarımadası'nın en dar yerinde, Bolayır beldesinin, güneybatı tepesi üzerine yapılan tabya, üç tabyadan oluşan (Bolayır Ay Tabya ve Yıldız Tabya) Bolayır İstihkâm Hattının da merkezini oluşturmaktadır. Başlangıçta toprak tabya formunda, derin bir hendek ve siperliklerden oluşan yapı, 93 (1877-1878) Osmanlı-Rus Harbi sırasında yenilenmiş, 1885-1896 yılında bugünkü şekliyle yeniden inşa edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çimpe Kalesi, Bolayır, Merkez, Tabya, Gelibolu Yarımadası

Abstract

While today it is named Çimpe Kalesi by Public Authorities (District Governorship, Military, Municipality) with an uncertain and false evaluation, and celebrate during the conquest of Gallipoli anniversaries, Bolayır Merkez Tabyası (Bolayır Central Bastion) is one of the Entrenchment with Bastions built with the cooperation and support of British-French in different parts of Anatolia before 1853-1855 Ottoman-Russian War. Built in the narrowest site of Gallipoli Peninsula on a hill south west of Bolayır county, is the center of Bolayır Istihkam Hattı (Bolayır Fortification Line) that consists of three bastions (Bolayır Ay Tabya and Yıldız Tabya). The structure that consisted of deep trenches and shieldings in the form of soil bastion at first, was re-built during 93 War (1877-1878) Ottoman-Russian War to its form today.

Key words: Çimpe Castle, Bolayır, Central Bastion, Gallipoli Peninsula

GİRİŞ

Tabya; kelimesi: istilahi anlamda; donatmak, yığmak, hazırlık yapmak, asker yığmak anlamlarında ve Arapça "Tabiye" kelimesinden türemiştir (Arseven 1993:1895. Pakalın 1993:371, Çam 1993:16, Ali Seydi, 1330:236, Sarı 1972:915) "Tabya"; Müstakil olan, bir istihkâm siperinden dışarıya doğru taşan topçu yerine sahip, "Ok Tabya, "Yay Tabya" ve "Yarım Tabya" gibi değişik biçimlerde inşa edilen savunma yapıları demektir. Tabyalı tahkimatlarda ve kalelerde topun konulduğu yer, savaşta düşmana karşı savunma yapmak için askerlerin toplandığı metris ve top siperlikleri, silahlarla güçlendirilmiş istihkâm savunma yapılarına denilmektedir (Kadri 1943:376. Sami 2005:857. Devellioğlu 2001:1001. Türk Dil Kurumu, 1998:210. Sözen-Tanyeli 1994:228. Doğan 1994:738. Genel Kurmay Başkanlığı 2001:153. Von Klevich 1928:7-10. Berkol 1927:110. Fuat 1928:181). Genel olarak tabyalı tahkimat yapıları; iç kısımlarında belirli sayıda askeri kuvvetin barındırılması, koruganları, bonetleri, (Saraç 1997:167) ve bu birimlerin arkasında bulunan açık top mevzileri ile avcı siperlerinin çevresini boydan boya dolanan hendekle bir bütün olarak inşa edilmektedir. Tabyaların içindeki diğer koruma birimleri, cephanelikleri, toplanma ve eğitim yerleri, nizamiye ve hazır kıta yerleri, bölük, tabur binaları, mescidi, temizlik hücreleri ile bir bütün oluşturacak formda düzenlenmektedirler. Tabyalı Tahkimatlar; kendi kendilerine yeterlilik sağlayan, herhangi bir kuşatmada dahi uzun bir süre direnebilen, hâkim noktalara yapılmış, çevreyi gözetleme olanakları olan, her yöne karşı savunulabilen, taş, kagir veya betondan inşa edilmiş kapalı mevzilere verilen genel isimlendirmeye denilmektedir (Ülkü 2006:32. 2007:249. Genel Kurmay Başkanlığı 1973:176. Büyük Larousse Ansiklopedisi 1986:11132. Keagan 1995:23-29). Tabyalı Tahkimatlar bu özellikleriyle diğer savunma yapıları kalelerden çok daha farklıdır. Kaleler; kale komutanı ve askerlerle birlikte şehir halkının da beraber yaşadığı yerlerdir (Sevigen 1959:2-3). Tabyalı Tahkimatlar ise; yerleşim yerlerinden uzakta önemli stratejik tepeler üzerine kurulmuş, uzaktan fark edilmemeleri için arka cephele kısmen toprağa gömülü savunma yapılarıdır. Bu yönüyle diğer askeri yapılardan farklılık gösteren tabyalı tahkimatlar, Düşman saldırılarına doğrudan karşı koyacak biçimde inşa edildikleri için, bu özellikleriyle de diğer askeri kışla yapılarından yine farklıdır (Calasewitz 1973:179. Keagan 1995:52).

Çimpe Kalesi

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş aşamasından sonraki dönemde gelişip yayılmasında önemli bir dönüm

noktası olan Rumeli'ye geçişin sembolü olarak tarih içerisinde özel bir yeri bulunan yapı, yeri ve varlığı ile tartışmalı bir durum sergilemektedir. Bizans İmparatoru Kantakuzenos (VI. İoannes) tarafından 1353 yılında Dimetoka'da Sırp ve Bulgarlara karşı yapılan yardıma karşılık Orhan Bey'in oğlu Gazi Süleyman Paşa'ya verildiği tarihi kaynaklarda belirtilen Çimpe Kalesi farklı şekillerde de adlandırılmaktadır. Osmanlı Tapu Tahrir Defterlerinde "Cinbi", Osmanlı tarih kaynaklarında "Cibni, Cimni, Cimbi, Cimbi, Cimbeni, Cinbi, Çin hisarı, Çimnik, Çimlenlik ve Çimenlik" şeklinde vurgulanmaktadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Numara 12, s. 3, Numara75 s.190b, 262b, 265b, 273-276. Numara 79, 95-98). Batılı kaynaklarda ise Tzympe, Tsympe olarak yer almaktadır (Aktepe 1993:317-318. Aktepe 1950:286-290) Osmanlıların Rumeli topraklarında ve Gelibolu Yarımadası'nda sahip oldukları ilk kale olarak bilinen Çimpe Kalesi'nin yeri kesin olarak henüz tespit edilememiştir. Çimpe Kalesi'nin yerinin tespiti için yapılan bazı araştırmalarda Gelibolu'nun güneyinde Nağara burnu karşısındaki Sestos harabeleri civarında olduğu ileri sürülmüştür (Dukas 1956:17-23. Ostrogorsky 2011:487. Aktepe 1950:291-302) (şekil 1). Araştırmaların bir kısmında ise Bolayır'ın kuzeyinde, bugünkü Doğanarslan Çiftliği ile Kavak deresi civarında Kazanağzı mevkinde ve Marmara Denizi'nin Rumeli sahilinde, MÖ IV. yüzyıl başlarında yaşayan Lysimakhos tarafından yaptırılan kale kalıntıları civarında bulunduğu belirtilmektedir Çimpe Kalesi'nin yeri için farklı görüşler de vardır (Öden 2010:939-948). XV. yy. ve XVI. yy. Osmanlı Tahrir Defter kayıtlarında Gelibolu kazasına bağlı bir nahiye olarak kaydedilen Çimpe Kalesi'nin Gelibolu Yarımadası'nda yer aldığı görüşü ağır basmaktadır. Osmanlı Döneminde Umurbeylü adıyla da anılan Çimpe Kalesi mevkinin Bolayır'da günümüzde Çimpe Kalesi olarak gösterilen yerle bir ilgisi bulunmamaktadır (Sezgin 1998:155). Asıl Çimpe kalesi'nin bu yerden dört kilometre ileride, deniz kıyısında, Namaztepe mevkinde yer aldığı üzerinde durulmaktadır. Namaztepe; Gazi Süleyman Paşa ile komutasındaki arkadaşlarının Lapseki ile Çardak arasında ki bir noktadan sallarla geçerek Rumeli yakasında ilk ayak bastıkları alan olarak kabul edilmektedir. Gazi Süleyman paşa ve arkadaşlarının karaya ilk çıktıkları ve şükür namazı kıldıkları yer olduğu için mevkiye Namaztepe denilmektedir (Emecen, 1996:1-5.). Araştırmacıların bir kısmı ise aslında ilk fethedilen Çimpe Kalesi'nin Eceabat taraflarında aranması gerektiğini belirtmişlerdir (Jorga 2012:190-192. Ostrogorsky 2011:487. Dukas 1956:17 - 23. Uyar - Erickson 2014:565. Öden 2010:940). Gelibolu'nun fethedilmesinde önemli bir rolü

olan Çimpe Kalesi, Osmanlı Devleti için bu bölgedeki ilk askeri üs olması bakımından da önemlidir. Çimpe Kalesinin Osmanlılara bırakılması ise Bizans kaynaklarında farklı anlatılmaktadır (Dirimtekin 1973:577. Sarıdikmen 2019:381. Emecen 1996:1-5. Hammer 1991:19-21). Bizans'ın kendi içindeki taht kavgalarının yanı sıra Sırp ve Bulgarlar ile olan mücadeleleri nedeniyle Osmanlı askerleri sık sık Rumeli topraklarına geçmişlerdir. Kaynaklarda; İmparator Kantakuzenos, Çimpe Kalesi'ni Bizans Devletine iade etmesi ve içindeki Türk askerlerini geri çekmesi için Orhan Bey'e 10.000 altın ödemeyi ettiği teklif tartışılırken Trakya'da meydana gelen şiddetli deprem sonucu Gelibolu ve çevresinde çok büyük yıkımlar olmuştur. Gazi Süleyman Paşa; bu durumdan faydalanarak beraberindeki birliklerle yeniden yarımada geçerek bölgeyi kesin ve tamamen Türk yerleşimine açmıştır. Deprem nedeniyle çok sayıda can kaybına uğramış Gelibolu halkından sağ kalanlar ise Türklerin saldırısından korktukları için kenti terk ederek Tekirdağ tarafına çekilmişlerdir. Gazi Süleyman Paşa; Anadolu'nun çeşitli yerlerinden kalabalık grupları Gelibolu'ya getirtmiş, yıkılan binalar ve surları yeniden inşa ettirmiş ve Gelibolu'ya kesin olarak Türk yerleşimini gerçekleştirmiştir (Uzunçarşılı 2011:137. Jorga 2012:191. Zachariadou 2005:346, 349, 377, 382. Gibbons 1998:84). Günümüzde Gelibolu Belediye Başkanlığı ve Kaymakamlığı tarafından Çimpe Kalesi diye adlandırılıp, her yıl Gelibolu'nun fetih yılı dönümünün kutlandığı yer olan (Resim 1). Bolayır Merkez Tabyası; ilk olarak 1853-1855 Osmanlı-Rus Savaşı (Kırım Savaşı) öncesinde 1848 yılında İngiltere ve Fransa'nın Rus saldırılarına karşı Osmanlı sınır topraklarında yaptırılmaya başlanan çok sayıda toprak ve kagir mevzi-tabya örneklerinden birisidir (Ülkü 2007:258. Acioğlu 2016:5). 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında daha önce yaptırılan Tabyalı Tahkimatların yeniden elden geçirilmesi ve alelacele tahkim edilmesinden sonra gerekli verim alınamamıştır. 1885 yılında Sırp-Bulgar Savaşında Bulgarların güçlü çıkmasından sonra, Bulgar tehlikesi baş göstermiştir. Rus İmparatorluğu'nun desteğinde güçlü bir Bulgar Devleti'nin Osmanlı Devleti sınırları için yeni bir tehdit oluşturacağından endişe eden Sultan II. Abdülhamit 1885 yılından itibaren doğuda Ruslara, batıda hem Rus hem de Bulgar tehdidine karşı önlem almak amacıyla, eski tabyalı tahkimatların yenilenmesi ve gerekli olan yerlere yenilerinin yapılması programı çerçevesinde geniş kapsamlı bir inşaat faaliyeti başlatmıştır (Çağan 1993:199 Karakoyunlu 1971:14-16. Türkmen 1995:483). Bolayır Merkez Tabyası'da bu program çerçevesinde kagir malzemeyle yeniden inşa edilmiştir. Çanakkale Savaşları sırasında bu böl-

gede görev alan İngiliz askerleri arasında bulunan şair ve yazar subaylardan birisi Bolayır Merkez Tabyası'nı görmüş ve hatıralarında anlatmıştır (Güllübağ 2016:17). Gelibolu ve Keşan-Koru Dağları arasında Saroz Körfezine hâkim ve paralel uzanan tepe sırasının orta bölümünü oluşturan Bolayır yükselteleri üzerine kurulan tabya (Resim 2) sahasının güneybatısında, ana girişin önünde bulunan, cephanelik binasına ait ve Gelibolu Mevlevihane'sinde sergilenen kitabe; H.1303-M.1885 tarihi ve Sultan Abdülhamit II tarafından yenilediği ibaresi bulunmaktadır (Resim-3). Bolayır Merkez Tabya; "Yay Tabya" formunda düzenlenmiş, arka cephesi boyunca uzanan, uç kısmında iki ve orta bölümünde karşılıklı yerleştirilmiş yirmişer basamaklı birer merdivenle inilen derin ve genişçe bir hendekle kuşatılmıştır (Şekil 1). Üç bölümden hendeğe inişi sağlayan karşılıklı 2.16m. genişliğinde, yirmişer basamaklı merdivenlerin ortasında 4.00m. genişlik, 0.85m derinlikte ve yüksek yarım daire kemerli birer niş açılmıştır (Resim 4, 5). Her üç bölümün merdivenlerinin altında 3.00m x 3.50m. genişliğinde birer oda vardır. Bugün büyük bir bölümü ayakta olan tabyanın; on dört boneti, ikisi uç bölümlerde diğeri ortada olmak üzere üç pusu odası ile bonetler arasında bulunan on bir adet topçu mevzi ve karargâh binasından oluşmaktadır (Resim 6). Tabyanın kuzeydoğu ucunda bulunan pusu odasına, 35.00m. uzunluk ve 1.53m genişlikte üzeri beşik tonozla örtülü uzun bir koridor ile geçilmektedir (Resim 7). Pusu odası ile koridorun birleştiği yerde karşılıklı duran 1.75m. ölçülerindeki küçük girintili birimden sonra 6.25m x 3.55m. genişliğindeki dikdörtgen planlı pusu odası gelmektedir (Resim 8, 9) Ortasında kalın, dikdörtgen destek ayağı bulunan Pusu odasının; hendeğe bakan doğu ve batı duvarlarında altışar, kuzey duvarında ise dört tane 0.50m x 0.55m. ölçülerinde mazgal pencere açılmıştır (Resim 10, 11). Orta bölümde ve doğu ucunda bulunan diğer iki pusu odası da aynı ölçekte ve formda düzenlenmişlerdir. Tabyanın ortasındaki pusu odasının ortasında 2.15m.x 1.40m. kalınlığında büyükçe bir ayak vardır (Resim 12) Bu bölümde; on tane doğu, on tane batı ve iki tane de kuzey duvarında olmak üzere yirmi iki adet mazgal pencere vardır. Kuzeybatı ucundaki pusu odasının üst örtüsünün çökmesi ve tahrip olması nedeniyle, koridorun pusu odasına birleşen bölümü örülerek odaya dönüştürülmüştür. Pusu odaları, yapılış amaçlarına uygun, biçimde tabyanın bütün hendeğini ve girişini kontrol altında tutacak biçimde yerleştirilip, mazgallı siperliklerle donatılmışlardır. Pusu odalarının aralarına yerleştirilen bonetler ortalama 6.40m x 8.50m. genişliğinde, dikdörtgen planlı olup üzerleri beşik tonozlarla örtülüdür (Resim 13)

Bonetlerin girişlerinde 2.25m ile 175m arasında değişen koridor geçişleri bulunmaktadır. Bonetlere ve pusu odalarına açılan kapılar basık kemerli formda 1.10m. ile 1.21m. arasında değişen ebatlardadır (Resim 14). Tabyanın pusu odaları ve bonetlerinin duvarlarında birbirleri ile bağlantılı olarak açılan havalandırma delikleri, yapının üst kısmındaki bacalara ulaşarak yapının havalandırmasını sağlamaktadır. Tabyanın karagah binası; dikdörtgen planlı iki büyük oda, ince bir koridor ve köşelerdeki birer nöbetçi odasından oluşmaktadır. İki köşede bulunan nöbetçi odalarının üzeri düz tavan, koridor ve diğer iki büyük odanın üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Ağırlıklı olarak düzgün kesme taş işçiliği ile inşa edilen tabyanın içte ve dışta duvar yüzeyleri kalın sıva ile sıvanmıştır. Yapının üstünde bulunan bacalar tuğla ile örülmüş dış yüzeyleri duvarlar gibi sıvayla kaplanmıştır (Resim 15). Düzgün kesme taşla örülmesi, ortalama 1.25 m. kalınlığındaki sağlam duvarlarının üzerine örtülen kalın beşik tonoz örtüsü, dıştan yine kalın bir toprak örtüsü ile kaplanmıştır. Tabya mimarisinde, diğer savunma yapıları kalelerin mimarisindeki gibi, temel hedef sağlamlık ve kullanım amaçlı olduğu için, estetik tasarım ve tezyini donanım endişesi, hep ikinci planda tutulmuştur (Von Klevich 1928:7-10. Von Gagern 1938:17-19. Cengiz ve Diğerleri 2005:215).

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Tabya mimarisi ve planlamasında etkili olan faktörlerden biriside, yapının kurulacağı alanın (tepe, boğaz gibi) yeri, derinlik ve genişliği, kontrol altına alabileceği stratejik alanın durumu, önemi ve bu alanın savunulması için hazırlanmasıdır (Ülkü 2007:258). 16.yüzyıldan itibaren sürekli bir gelişim içerisinde bulunan tabyalı tahkimat mimarisinde, inşa edilen yapıların birçoğu, plan ve mimari özellikler bakımından genelde bir birlerini tekrar etmemişlerdir. İnşa edilen her tabyalı tahkimat, kurulduğu alanın yerleşim özelliklerine göre planlanıp şekillendirilmiştir (Ülkü 2006:43. 2007:258). Şehrin yaklaşık on ile yirmi kilometre dışında, şehre gelen yollara hâkim tepelerin, dağların üzerine inşa edilen tabyalar, genellikle "Dairevi", "Yarım Ay" (hilal), "Yay" ve "U" plan formunda yapılmışlardır (Ülkü 2007:262). Bolayır Merkez Tabyası: Bir yay etrafına sıralanan on dört boneti, üç pusu odası ve bonetler arasında kalan topçu yuvaları ile; "Yay Tabya" formunda düzenlenerek arka cephesi derin ve genişçe bir hendekle kuşatılmıştır. Tabyanın ön cephesi geniş bir avluya bakan Bolayır Merkez Tabyası; Edirne Çaytepesi Abdurrahman Ağa Tabyası (1885-1896), Kırklareli Taş Tabya (1885-1896), Kars Hafız Hakkı Paşa, Gaziler, ve Fevzi Paşa tabyaları (1885-1896) ile Erzurum Sivişli, İlave ve Büyük Palandöken tabyaları (1884-1896) for-

munda ve aynı dönemde inşa edilmiştir (Çam 1993:83, 120, 176. Ülkü 2006:108, 103, 135). Tabyaların ön cephele-ri düşmanın geliş yönünün tam tersine (iç avluya) doğru bakmaktadır. Tabyaların pusu odaları, yapılaş amaçlarına uygun, tabyanın bütün hendeğini ve girişini kontrol altında tutacak biçimde yerleştirilip, mazgallı siperliklerle donatılmışlardır. Buldukları tabyanın veya hendeğin arazi durumuna göre şekil alan pusu odaları, genellikle "Dikdörtgen", "Üçgen", "T", "U", "Çokgen"ve "L" plan formunda düzenlenmişlerdir (Çam:1993 7. Ülkü 2006:41). Bolayır Merkez Tabyası'nın pusu odaları "T" planlı ve dikdörtgen formdadır. Tabyaların önemli birimlerinden birisi olan pusu odaları; uzun menzilli topçu ateşinin etkisiz kalması durumunda, düşman tarafından yapılacak yakın dövüş saldırısını engellemek için, pusu odalarında saklanan askerlerin tüfek ateşi ve diğer silahlarla, savunma yapabilmesi için geliştirilmişlerdir. Büyük boyutlu tabyalarda birden fazla pusu odası olduğu için, askerlerin birbirlerini çapraz ateş ile vurmalarını engellemek amacıyla, mazgal delikleri ve atış pencerelerinin yerleştirilmesi farklı açılarla düzenlenmiştir (Keagan 1995:53). Bonet ve koruganlar; Tabyalı Tahkimatların diğer önemli bölümlerindedir. Kışla binasının çevresinde ve düşmanın geliş yönüne göre yerleştirilen bu birimler savunma işlevinden çok depo ve cephanelik amacıyla kullanılmıştır (Keagan 1995:64. Çam 1993:12). Bolayır Merkez Tabyası'nın bonetleri Çanakkale Tabyalarının genelinde olduğu gibi yapının ana gövdesinin içine yerleştirilmiştir. Kars, Erzurum, Ardahan tabyaları ile Edirne tabyalarının genelinde bonetler ve koruganlar ana gövdenin çevresine belirli açılarla yerleştirilmiştir (Ülkü 2006:187). Savaş sanatının en eski ve vazgeçilmez uygulamalarından birisi olan savunma hendekleri; şehirlerin, kalelerin ve önemli mevki-lerin etrafına açılan, derin ve geniş çukurlardan oluşturulmuş, yapılaş amaçlarına göre ya mazgallı siperliklerle takviye edilmiş veya içleri suyla doldurulmuş mimari unsurlardır (Sevgen 1959:6). Savaş kültüründe ve silahlardaki gelişmeye paralel ortaya çıkan Tabyalı Tahkimatlarla beraber, hendek mimarisinde de paralel değişimler olmuştur. Bolayır Merkez Tabyası'nın hendeği Çanakkale ve diğer bölge tabyalarının hendeklerinden, düzgün kesme taş duvar işçiliği ve tabyanın formuyla bütünleşmesi bakımından ayrılmaktadır. Ancak Erzurum Çakmak Tepesi Doğu Kışla Tabyalı Tahkimatlarını çevreleyen hendekle (İngiliz Hattı), form ve inşaat özellikleriyle benzer özellikler taşımaktadır (Ülkü, 2006:188). Tabyalı Tahkimatların bir başka önemli birimi de Topçu Odalarıdır. Ateşli silahların gelişimiyle birlikte(özellikle uzun menzilli olan silahların) kentin ya da bir bölgenin savunulmasında, kale burçlarına konulan kısa menzilli topların yerini almaya

başlamıştır Ortalama 17 - 20 mil menzilli toprakların devreye girmesiyle şehir surları veya kaleleri önemini yitirmişlerdir. Tabyalı Tahkimatın gelişmesi ile farklı yöntemler geliştirilmiş 1863-1874 yıllarında, İkinci Anadolu İstihkamı Komisyonu tarafından yeni planlanan tabyalarla beraber, eski sistemdeki diğer tabyaların topçu birimlerinin yerleşmesi için müstakil topçu odaları yaptırılmıştır (Çam 1993:187. Ülkü 2006:43. 2007:263. Gazi Ahmet Muhtar Paşa 1996:11. Karal 1940:451). Çanakkale Tabyalarında ise topçu odaları, bonetlerle beraber, kışla ve karargâh binalarından ayrı bölümlerde konuşlandırılmıştır. Çanakkale Tabyalarının topçu odaları, Anadolu'da bulunan örneklerden geniştir (Ülkü 2006:188). Merkez Tabyasında topçu odaları yerine bonetlerin arasındaki boşlukları topçu yuvası olarak kullanılmıştır. Metrelerce kalınlıkta toprak içine gömülen bonet, korugan gibi Tabyalı Tahkimat birimlerinin havalandırılması ve ısıtılması önemli bir problemdir. Odaların duvarlarında açılan ocak nişleri, havalandırma delikleri ve bacaların bir arada kullanıldığı, klasik ısıtma sistemiyle ısıtılan tabyalar gibi Bolayır Merkez Tabya'da bu sistemle ısıtılıp havalandırılmış (Resim 16), Ortalama 0.30 ile 0.40 m. genişliğinde kare dikdörtgen formunda baca delikleri kullanılmıştır. Bugün birçoğu kapatılan bu havalandırma deliklerinin benzer uygulamaları, Erzurum Kars, Ardahan ve Edirne ve Çanakkale Tabyalarının kışla ve karargâh odalarında da uygulanmıştır. Tabyalı Tahkimatların diğer önemli bir özelliği de kışla ve karargâh binalarının zemin döşemeleri, genellikle büyük kesme taşlar ile döşenmiştir. Ancak bazı tabya örneklerinde karargâh odaları ve mutfak kısımlarının taş zemin üzerine ahşap ile döşendiği görülmüştür (Erzurum Hamidiye ve Mecidiye Tabyaları gibi). Bolayır Merkez Tabyanın zemini ise kesme taş kaplama üzerine sıvama ile tamamlanmıştır. Tabyalı Tahkimatların inşaatında genellikle taş ve toprak kullanılmakla beraber, üst örtüde top mermilerinin basıncını emmek, etkisini azaltmak için tuğla ve toprak birlikte kullanılmıştır (Resim 17). Tabyaların üst örtüsü tuğla ile örüldükten sonra bir buçuk iki metre kalınlığında toprakla örtülerek koruması güçlendirilir. Tabyaların bacaları ve ısıtma havalandırma sistemleri de tuğla malzeme ile yapılmaktadır. Merkez Tabyanın inşaatında da ağırlıklı olarak taş, tuğla ve toprak kullanılmıştır.

SONUÇ

17. yüzyılın sonlarına kadar savunma stratejisi gütmeyen, en iyi savunmanın güçlü bir ordu ile yapılan saldırı olduğuna inanan ve her yönüyle gelişmiş mükemmel bir ordu sistemi kuran Osmanlı İmparatorluğu. 1699 Karlofça Antlaşması'yla ilk kez toprak kaybına uğrayarak gerileme dönemine girmiş, eski gücünü de kaybetmeye ve bir

çöküşü yaşamaya başlamıştır (Özcan2001, 504 - 507). Özellikle doğu sınırlarında ki İran Devleti ve kuzeyinde gittikçe güçlenen Rusya İmparatorluğu, Osmanlı Devleti'ne karşı yayılmacı bir siyaset gütmüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğu bu çöküşü yaşarken, Avrupa devletlerinin askeri ve teknolojik alanlardaki gelişme ve yeniliklerini yakından takip edememiş, orduda ve savunma sistemlerinde gereken modernizasyonları yapamamıştır (Beydilli 1977:81. Ülkü 2007:269). Bu dönemlerde kuzey komşusu Rusya Devleti ise birliğini tamamlamış, büyük bir İmparatorluk olarak tarih sahnesine çıkmış ve Akdeniz'e doğru bir genişleme siyaseti izlemeye başlamıştır. Akdeniz'e inmesinde önündeki en büyük engel olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni bertaraf etmek için önce Kırım ve diğer Karadeniz sahil kentlerini ele geçirmiş ve Osmanlı'nın sınırlarına gelip dayanmıştır. Osmanlı Devleti, bu tehlikeye karşılık 1728 yılından itibaren İngiliz ve Fransız Devletleriyle işbirliğine giderek, Balkanlar'da, Rumeli, Doğu ve Batı Anadolu kentlerinde birçok istihkâm yaptırmıştır (Ülkü 2007:268). Bolayır Merkez Tabyası da iki defa yeniden inşa edilmiş, 1884-1896 yılında son halini almış, günümüze kadar gelebilmiş savunma yapılarından birisidir. Yerel yönetimler tarafından Türk Tarihinin dönüm noktalarından birisi olan ve Rumeli'ye çıkışın sembolü konumundaki Çimpe Kalesi ile özdeşleştirilen Bolayır Merkez Tabyası; bugün kaderi ile baş başa bırakılmış, büyük ölçüde tahribata uğramış, define arayanlar tarafından sık sık içerisi ve hendeği kazılarak tahribat hızlandırılmıştır (Resim 18, 19, 20, 21). Yalnızca Gelibolu'nun Fethi yıldönülerinde tören için yılda bir kez temizlenip kullanılan Merkez Tabya'nın fiziksel ve tarihi kimliğinin korunarak, geleceğe aktarılması çok önemlidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, yerel yönetimler, askeri makamlar ve üniversitenin işbirliği çerçevesinde geliştirilecek projelerle, milli, mahalli ve otantik kültürlerin yaşatılabileceği bir mekân biçiminde değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Acioğlu, Yusuf; "*Çanakkale Tabyaları*", Sanat Tarihi Dergisi, CXXV, S. 1, Nisan 2016, İzmir, 1-52.

Aktepe, Münir; "*Çimbi Kalesi*" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.8, İstanbul 1993, s.317-318,

-----, "*Osmanlıların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimbi Kal'ası*", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C.1, S.2, İstanbul 1950, s.286-290.

Cengiz Albay Mehmet ve .Diğerleri., *İstihkamların Tarihçesi*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, İzmir İstihkam Okulu Yayını, İzmir 2005

Ali Seydi, *Resimli Kamus-i Osmani*, İstanbul 1330,

Arseven, Celal Esat; "Tabya" Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, IV.İstanbul 1993,, 1895

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Tapu Tahrir Defterleri, Numara 12, s. 3, Numara75 s.190b, 262b, 265b, 273- Berkol, İsmail; Tabiye-i Esasiye, Harbiye Mektebi Matbası, İstanbul 1927

Beydilli Kemal, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1977

Büyük Larousse Ansiklopedisi; "Tabya "Maddesi, XVIII,İstanbul 1986, 11132.

Calausewitz, Carl Von. Harp Üzerine Notlar, Ankara 1991

Çağan, Nazmi;"*Balkan Harbinde Edirne*", Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, 190-217

Çam, Nusret; Erzurum Tabyaları, Ankara 1993, Devellioğlu, Ferit; "Tabya" Maddesi, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, İstanbul 2001, 1011.

Dirimtekin, Feridun; "*Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli'ye Geçiş ve Yerleşmeleri*", VII. Türk Tarih Kongresi 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler, C.II, Ankara 1973, s.577-592.

Doğan, Mehmet; "Tabya" Maddesi, Temel Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul 1994. 738.

Dukas, Mihail; Bizans Tarihi, (Çeviren. V. L. Mirmiroğlu), İstanbul 1956

Emecen, Feridun; "*Gelibolu*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.XIV, İstanbul 1996, s.1-5.

Emin Fuat, İstihkam Notları, İstanbul Harp Akademisi, İstanbul 1928.

Gelibolu Sancağı Tapu Tahrir Defteri; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, Numara 79, s. 95-98.

Genel Kurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı; İngilizce-Türkçe Askeri Terimler Sözlüğü, Ankara 2001.

Genel kurmay Başkanlığı, Tabya ve İstihkamlar, Harp Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara 1973,

Güllübağ, Mustafa; Gelibolu'nun İngiliz Yazarları, Kayseri 2016,

Gibbons, Herbert Adams; Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, (Çeviren. Ragıp Hulusi Özdem), Ankara 1998, Jorga, Nicolae; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1300 - 1451), C.I, (Çeviren. Nilüfer Epeçeli), İstanbul 2012

Karal, Enver Ziya; "*Erzurum Valisi M. Zarif Paşa; Hatıratı*", Belleten, S.IV, 1 Nisan 1940, , 448-494

Kazım Kadri, Türk Lügati, III, İstanbul 1943, 376

Keagan, John; Savaş Sanatı Tarihi, İstanbul 1995,

Sözen, Metin- Tanyeli, Uğur; "Tabya" Maddesi, Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü, Ankara 1994, 228.

Uyar Mesut -.Erickson, Edward J, Osmanlı Askeri Ta-

rihi, İstanbul 2014

Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi, (Çeviren. Fikret Işıltan), Ankara 2011

Öden, Zerrin Günal, "*Çimpi (Tzympe) Kalesi'nin Yeri*", XV. Türk Tarih Kongresi 11-15 Eylül 2006, C.IV, Ankara 2010, s.939-948.

Özcan, Abdülkadir, "Karlofça Antlaşması" Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXII, İstanbul,2001, 504-507.

Pakalın, Zeki, "Tabya" Maddesi, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1993. 371.

Saraç, Tahsin; "*Bonette*" Maddesi, Adam Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, İstanbul 1997, 167.

Saray, Mehmet; Rusya'nın Asya'da Yayılması" İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi, 10-11, İstanbul 1980, 272-287.

Sarı, Mevlüt; " Tabya" Maddesi, Arapça-Türkçe Lügat, İstanbul 1972, 915.

Sarıdikmen; Gül; "*Türk Resminde Hamasi Konulu Resimler: Şehzade Süleyman Paşa'nın Rumeliye Geçışı*", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Bahar 2019, Yıl 17, Sayı 26, s. 381-383

Sevgen, Nazmi; Anadolu Kaleleri, Ankara, 1959.

Sezgin, İbrahim ;"*XV ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998: 155

Şemsettin Sami, "Tabya" Maddesi, TKamus-i Türkî (Hazırlayan. Şaban Kurt), İstanbul 2005, 857.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, "Tabya" Maddesi, II, Ankara 1998, 1210.

Türkmen, Zekeriya, "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı OrdusununModernizasyonu İçin Kurulan Teçhizat-ı Askeriye Nezareti ve faaliyetleri" Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, İstanbul, 1995, 479-488.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi,C.1, Ankara 2011

Ülkü, Osman; "*Kars ve Ardahan Tabyaları*" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2006.

-----, *Osmanlı İmparatorluğunda Savunma Sistemi Olarak Tabya Mimarisi*"Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 27,Erzurum 2007, 245-273.

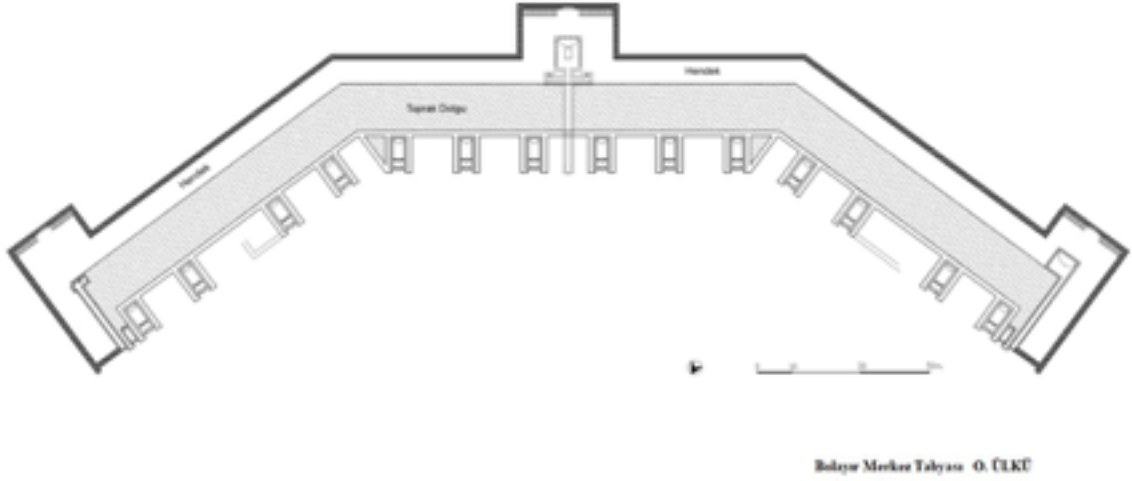
Von Klevich; Tabiye, Askeri Akademiler Komutanlığı, İstanbul 1928,

Von Gagern, Tabiye Notları, Askeri Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul 1938.

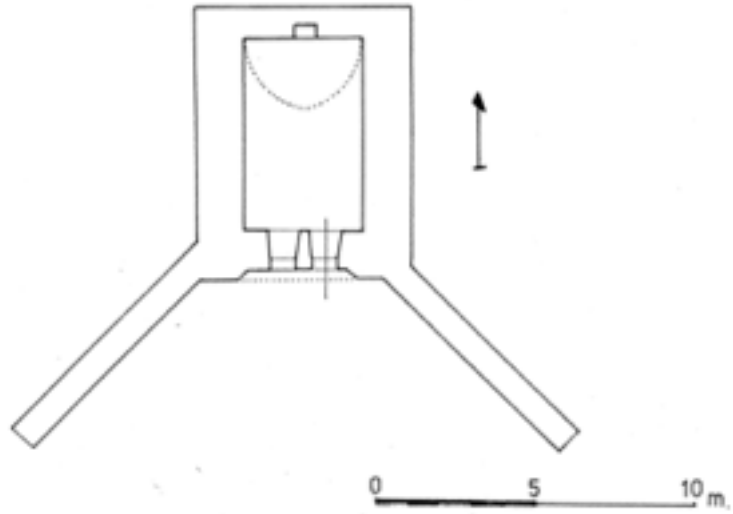
Zachariadou, Elizabeth A ; "*Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler*", (Çeviren. Yunus Koç), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, (Derleyen. Oktay Özel - Mehmet Öz), Ankara 2005.

ÇİMPE KALE-TABYASI

40 29 44 K
26 43 28 D

Şekil 1 Bolayır Merkez Tabyası Planı (O. ÜLKÜ)

Şekil 2 Bonet Plan Örneği(O. ÜLKÜ)

Resim 1. Gelibolu Belediyesinin Ziyaretçiler için Koyduğu Yönlendirme Tabelası

Resim 2. Google Earth Üzerinden Bolayır Merkez Tabyasının Görünümü

Resim 3. Karagah Binasının Gelibolu Mevlivhanesinde Muhafaza Edilen Kitabesi

Resim 4. Tabyanın Hendeğinden Genel Görünüm

Resim 5. Tabyanın Hendeğinin Kuzeydoğu Ucunda Bulunan Merdiveni

Resim 6. Tabyanın Hendeğinde Merdivenlerin Altında Açılan Odalardan Birisi

Resim 7. Tabyanın Kuzeydoğu Ucunda Bulunan Pusu Odasının Koridoru

Resim 9. Pusu Odasının Ortasında Bulunan Kalın Destek Ayağı

Resim 8. Tabyanın Kuzeydoğu Ucunda Bulunan Pusu Odası Ortadaki Kalın Ayak

Resim 10. Tabyanın Bonetlerinden İçerisinden Görünüm

Resim 11. Tabyanın Bonetlerinden İçerisinden Görünüm

Resim 12. Pusu Odasının Mazgal Penceresi

Resim 13. Pusu Odasının Önünde Bulunan Karşılıklı Girintili Bölümlerden

Resim 14. Tabyanın Pusu odasının Dış Duvarı ve Mazgal Pencereleri

Resim 15. Tabyanın Üst örtüsü ve Ayakta Kalan Bacalarından Bir örnek

Resim 16. Tabyanın İnşaatında Kullanılan Tuğla ve Sıva Örneği

Resim 17. Bolayır Merkez Tabyasının Dış Cephe Tahribatından Görünüm

Resim 18. Bolayır Merkez Tabyasının Dış Cephe Tahribatından Görünüm

Resim 19. Tabyanın İçerisinden Görünüm

Resim 20. Tabyanın İçerisinden Görünüm

Resim 21. Tabyada Yapılan Kaçak Kazı Tahribatından Görünüm